

Adskillelse og vekselvirkning

Om Grundtvigs syn på folkelighed og kristendom

af Theodor Jørgensen

I det følgende fremlægger jeg iagttagelser, gjort i to tekster af Grundtvig, der er centrale, når det drejer sig om Grundtvigs forståelse af forholdet mellem folkelighed og kristendom. Den første tekst er artiklen »Folkelighed og Christendom«, offentliggjort i Dansk Kirketidende, oktober 1847. Den var foranlediget af et angreb i Berlingske Tidende på Grundtvig og grundtvigianerne for at sammenblende danskhed, nordiskhed og skandinavisme med kristendom. Den anden tekst er artiklen »Om Folkeligheden og Dr. Rudelbach«, ligeledes offentliggjort i Dansk Kirketidende, januar 1848. I den svarer Grundtvig på den kritik, som hans tidligere kampfælle, præsten A. G. Rudelbach, havde fremført imod førstnævnte artikel i et skrift »Christendom og Nationalitet«.¹

I disse tekster er to begreber centrale, og det er begreberne »adskillelse« og »vekselvirkning«. De vil være vejledende for de følgende overvejelser. Grundtvig lægger vægt på, at han adskiller kristendom og folkelighed: »...selv den stærblindeste Landsbypræst skulde dog kunne see, at jeg *sammenblander* netop *ikke* Danskhed og Christendom, men skiller dem skarpere og tydeligere ad end det er skedt ved nogen Pen hidtildags ...« (s. 388/251). Men det, at Grundtvig på det bestemteste afviser en sammenblanding af kristendom og folkelighed, udelukker ikke, at han kan tale om en vekselvirkning dem imellem. Som eksempel på dette fremdrager han reformationen, der også betød en frigørelse af det folkelige ved, at modersmålet blev gjort til gudstjenestesproget. Hvis det 19. århundredes reformatorer ville slå ind på samme spor, ville de »aabne Christendommen en langt frugtbare Virkekreds, og (...) gøre sig høit fortjente af Folkene, enten disse saa vil være Christne eller ikke, hvad nødvendig maa overlades til enhvers eget Hjerte, men kan kun afgjøres, naar *Menneske-Natu-*

ren og *Christendommen* levende mødes i fri Vexel-Virkning« (s. 85/248).

Man har i de senere år talt meget om Grundtvigs adskillelse af folkelighed og kristendom. Vekselvirkningen dem imellem har man talt mindre om. Men adskillelsen bliver fejltolket hos Grundtvig, hvis man undlader at give vekselvirkningen den samme vægt som adskillelsen. For Grundtvig skiller så skarpt mellem folkelighed og kristendom netop for den frie vekselvirknings skyld.

Adskillelsen

Nødvendigheden af tydeligt at holde folkelighed og kristendom ude fra hinanden er for Grundtvig begrundet i deres forskellighed. Folkeligheden, der altid er en bestemt folkelighed, gælder kun i en krog af verden og for en tid, kristendommen gælder over hele verden og i tid og evighed (s. 81/244).

Overraskende synes den konsekvens at være, som Grundtvig drager af denne forskel. Er ikke det, der gælder over hele verden og for tid og evighed, overlegent i forhold til alt andet? Alligevel karakteriserer Grundtvig kristendommens oprindelige forhold til det folkelige, som det kan aflæses af kristendommens komme til jødeland og første komme til hedningeverden, som ankomsten af »en himmelsk Gæst til et jordisk Hjem, hvortil han kom, ei for at lade sig tjene, men for selv at tjene« (smst.). Kristendommen tjener det folkelige og behersker det ikke. Forholdsbestemmelsen er kristologisk begrundet, afledt som den er af Jesu egen adfærd. Men samtidig understreger Grundtvig, at dette oprindelige forhold er det eneste rette og naturlige (smst.). Det må betyde, at forholdet mellem det evige og det timelige, det himmelske og det jordiske *i sit væsen* er af denne art, at det første vil tjene det sidste.

Selvsagt må det omvendte også gælde for det rette og naturlige forhold, at det jordiske og timelige vil tjene det himmelske og evige. Men dette er ikke fremme i Grundtvigs bevidsthed i begyndelsen af denne afhandling. Her synes udgangspunktet at være erkendelsen af, at det at herske er så nærliggende en fristelse for det jordiske, at det gælder om at holde kristendommen fri fra at falde for denne fristelse, for dens egen, men også for folkelighe-

dens skyld. For hvordan skulle dette rette, naturlige forhold dem imellem kunne opstå igen, hvis også kristendommen faldt for fristelsen til at herske? Så ville Fanden for alvor være løs.

Grundtvigs modvilje mod at lade enhver form for undertrykkende magt komme ind i kristendommens forhold til det folkelige er så stor, at han også stiller sig skeptisk over for en teologisk begrundelse af loven. Han vil m.a.o., hvis jeg forstår ham ret, ikke tilslutte sig en luthersk tale om lov og evangelium i traditionel forstand, i hvert fald ikke en teologisk begrundelse af lovens 1. brug. Sådan ser jeg mig nødsaget til at tolke s. 83f/246: Det er selvmødsigende for evangeliets skyld at »ønske al Tvang borte, og man kan dog indbilde sig, at *Christdommen* fører en *Guds-Lov* med sig, der skal holde de vantroe i Tømme, som ikke vil modtage Evangeliet.« For hvad »enten det er *Lov* eller *Evangelium*, der fremtræder som *guddommelig Aabenbaring*, da beroer saavel dens Sandhed som dens Gavnlighed derpaa, at den sætter sig i et *frit* Forhold til Menneskens Børn, da ethvert andet *Troes-Forhold* er grundfalsk, altsaa *vederstyggeligt* for den *sande* Gud og *utaaleligt* for det *sanddru* Menneske.« (s. 84/247).

Det er grunden til Grundtvigs skarpe adskillelse af folkelighed og kristendom, at han vil undgå enhver form for tvang både inden for kristendommen og inden for folkeligheden samt i deres indbyrdes forhold, når det drejer sig om erkendelse af sandhed. Ikke blot er tvang imod kristendommens ånd. Den vil kun vinde indflydelse ved »Ordet selv« (jvf. s. 82/245). Tvang er også imod »alle Folke-Aander, altsaa mod *Menneske-Aanden* under alle Skikkelser, og især fiendtlig mod *Sandheds-Aanden*, som naturligvis er Guds egen Aand« (smst.). At kristne et folk ved tvang er at bringe Gud i strid med sig selv. For hvad der er af sandt i et menneske og i et folk, er fra Gud, skabt ved Ordet i hans billede, dvs. skabt ved og til Kristus. Det kaldes derfor ganske selvfølgelig frem i sin sandhed eller til sin sandhed, hvor kristendommen udelukkende ved »Ordet selv« skaffer sig indflydelse i et folk. (Grundtvig spiller for mig at se på begge betydninger af »ordet«, det levende ord og Kristus som Ordet). Tvangen forvansker både kristendommen og folkeligheden. Den gør dem til noget tredje, hvadenten tvangen udgår fra kristen side eller fra folkeligt hold.

Det første misbrug, tvang til fremme af kristendommen, er overvejende fremme i den første tekst, både i Grundtvigs pole-

mik imod »papisterne« og i hans kritik af protestantismen for dennes delvise indrømmelse af, at tvang under visse omstændigheder kan være gavnlig i åndelige forhold (jvf. s. 83f/246f). Det andet misbrug, at spænde kristendommen for en bestemt folkeligheds vogn, vender Grundtvig sig imod i den anden tekst, hvor han frasiger sig enhver antydning af enighed med »de ligesaa falske og uchristelige, som egoistiske Begreber om *Nationalitet*«, som dr. Rudelbach har benyttet som udgangspunkt for sin kritik af Grundtvigs synspunkt (jvf. s. 89/252).

Det er i den sidstnævnte sammenhæng, vi finder Grundtvigs bemærkelsesværdige fremhævelse af, at han »ved *den* Folkelighed, Christendommen *forudsætter*, hverken forstaaer noget, der skulde kunne træde *isteden for* Christendom eller gjøre et Folk *berettiget* til Christendommens Velsignelse« (s. 90/252f). For da ville folkeligheden enten overflødiggøre kristendommen eller usurpere den, overflødiggøre Gud eller guddommeliggøre sig selv.

Så radikal er Grundtvig i sit krav om adskillelse af folkelighed og kristendom, at han end ikke vil acceptere, at en folkelighed, der engang i fortiden er blevet kristnet ved list eller vold, fremdeles fastholdes i denne kristning ved magt, sådan som det er blevet hævdet som tilladeligt i protestantiske kredse (jvf. s. 83/246).

At noget har sin historiske tilblivelse, er altså ikke uden videre en legitimering af dets berettigelse. Det må være blevet til i frihed. Det er kriteriet. Derfor måtte det også ifølge Grundtvig være et misgreb at underbygge et folkestyre ved hjælp af kristendommen. En kristelig stat er et misfoster. Men hvad med en folkekirke? Forstået som borgerlig ramme omkring en fri gudsdyrkelse kunne folkekirken få Grundtvigs tilslutning. Men ville han kunne acceptere den i den skikkelse, den har i dag? Eller er den i dagens Danmark en institution, der omend ikke med vold, så dog med list bringer et folk til »at *lade*, som det heelt og holdent var indtaget og giennemtrængt af Christendommen« (smst.)? Jeg tænker på den hyppigt fremførte påstand om, at der er mere kristendom blandt folk, end man tror, og den intention, der ofte ligger til grund for den: at legitimere folkekirken i dens nuværende skikkelse.

Grundtvigs skarpe adskillelse af folkelighed og kristendom gør det forståeligt, at det 20. århundredes sækularteologi herhjemme

tog ham til indtægt for sin udformning af en luthersk to-regiments-lære, hvor der – lidt groft sagt – blev sat lighedstegn mellem det, Luther forstod ved det verdslige regimente, og den autonome sækulare stat. Tilsvarende så man i Grundtvigs adskillelse af folkelighed og kristendom en forudgribelse af sækulariseringen. Men denne sækular-teologiske påberåbelse af Grundtvig og også af Luther forekommer mig yderst tvivlsom. Er det en sækular forståelse af folkeligheden, vi finder hos Grundtvig?

Sagt på en anden måde: Hvordan kan Grundtvigs skarpe adskillelse af folkelighed og kristendom forenes med hans lige så stærke fremhævelse af den frie vekselvirkning dem imellem? Vekselvirkningen forudsætter, at de begge rummer muligheden for vekselvirkningen, at de – med Grundtvigs egne ord – i deres forskellighed ikke er uforligelige (jvf. s. 81/244). Er dette ikke allerede i sig selv ensbetydende med, at en sækular forståelse af folkeligheden er udelukket hos Grundtvig, og at den heller ikke i en nutidig udformning kan finde nogen begrundelse hos ham?

Hvordan skal Grundtvigs forståelse af folkeligheden da karakteriseres? Som religiøs? Det kommer an på, hvordan man bestemmer dette begreb. Da det ofte bestemmes ud fra det sækulare som sin modsætning, bliver det let for snævert som en karakteristisk af Grundtvigs forståelse af folkeligheden. For Grundtvig indbefatter det såkaldte sækulare i sin forståelse af folkeligheden; blot er det for ham andet og mere end mængde, muld og strand. Men bestemmes »religiøs« som ensbetydende med, at gudsforholdet indirekte eller direkte tænkes med i alle andre forhold, så er Grundtvigs forståelse af folkeligheden religiøs. Men mest i overensstemmelse med Grundtvig ville det være at tale om en åndelig forståelse af folkeligheden, og da at forstå »åndeligt« så omfattende, at det indbefatter både menneskeånden, sandhedsånden og Helligånden som Guds egen ånd (jvf. s. 82/245). For det, der i folkeligheden ifølge Grundtvig danner den nødvendige forudsætning for troen på Kristus, er det, der ret beset er af Guds ånd. »For *levende* at erkiende, forstaae og tilegne os ham (dvs. Guds Søn), maae vi alle *folkelig* opdrages, oplives og oplyses dertil; thi skeer det ikke, da har vi slet ingen *levende* Forestillinger om Forholdet mellem *Gud* og *Menneske*, eller mellem *Tid* og *Evighed*, mellem *Liv* og *Død* i *aandelig* Forstand, mellem *Guds Rige* og denne *Verdens Rige*, *Guds-Folket* og *Verdens-Folkene*, lutter Ting,

som vi dog nødvendigt maa have *levende* Forestillinger om, naar vi skal finde os *levende* tiltalte af *Christi Evangelium*, og ei kiødelig misforstaae hele Talen om den guddommelige Frelser, om Gienløsningen, Retfærdiggjørelsen ved Troen, Indgangen i Gudsriget, Indlemmelsen i Gudsfolket, og Overgangen til det evige Liv« (s. 93f/256f).

Et sådant citat kan få en til at spørge, hvad kristendommen ifølge Grundtvig da kan tilføre mennesket af nyt, som ikke i forvejen er indeholdt i folkeligheden. Men det er måske netop pointen. Grundtvig paralleliserer folkeligheden med menneskeligheden eller rettere sætter lighedstegn dem imellem. Sædvanligvis indeslutter folkeligheden menneskeligheden. Kun for Guds Søns vedkommende forholder det sig omvendt. Her indeslutter menneskeligheden folkeligheden. Da han blev menneske, blev han jøde (jvf. s. 86/249). Men Guds Søns menneskevordelse betød ikke, at mennesker blev genløst til en anden menneskelighed end den, de var skabt til. De blev genindsat i den sande menneskelighed, de var skabt til, for at fortsætte den vækst, som syndefaldet havde standset dem i. Det samme må gælde for de forskellige former for folkelighed. De genløses ikke til noget andet, men genindsættes i den vækst, de er bestemt til i »Guds Naades Huusholdning« (s. 95/258). For Gud har en »Saliggjørelses Orden blandt alle Folk« (s. 94/257), som Israels historie er prototypen på: »Saaledes er ogsaa hele det israelitiske *Folkeliv* Christi Kommes nødvendige *Forudsætning*, og Johannes den Døbers Virksomhed i alle Maader Oplivelse af *Folke-Minderne*, af *Folke-Haabet* og Folkets *Billedsprog*, uden hvilken Oplivelse til en klaret Folke-Bevidsthed, *Christus* aldrig kunde blevet levende kiendt, forstaaet og troet i Israel« (s. 90/253 jvf. hele smhg. og s. 95f/258f, s. 86/249, s. 87f/250f).

Karakteristisk er, at det netop er minderne og håbet samt billedsproget, der fremhæves som væsentlige for folkelivet. Det får betydning for Grundtvigs bestemmelse af vekselvirkningen. Tydeligt er endvidere, at bag ved Grundtvigs bestemmelse af folkeligheden og den husholdning, som Gud udøver med folkene, står hans historiesyn, hvor de syv menigheder i kristenhedens historie forudsætter syv folk og deres folkelige vækkelse.²

Hvad bliver der ret beset tilbage af Grundtvigs skarpe adskillelse af folkelighed og kristendom?

Med en tilspidset formulering må svaret for mig at se blive: Alt og intet. Alt, for så vidt forskellen mellem folkelighed og kristendom er begrundet i forskellen mellem skabning og skaber, menneske og Gud. Intet, for så vidt som en levende folkelighed har sit liv fra Gud, om så også dette liv kun finder udtryk i en uopfyldt, men levende livslængsel. En gudløs eller åndløs folkelighed er for Grundtvig en død folkelighed, der er ude af stand til at rejse sig selv. Med andre ord: Livskilden i folkeligheden og kristendommen er dybest set den samme, Gud eller rettere Gud Helligånd.

Vekselvirkningen

Den frie vekselvirkning mellem menneskenaturen og kristendommen, det levende møde dem imellem (s. 85/248), er da også ret besat Guds møde med sig selv i sin skabning. Hvis ikke dette sammenfald af subjekt i kristendom og folkelighed som et sammenfald i Helligånden fastholdes, udarter vekselvirkningen til synergisme. For skal Grundtvigs tale om vekselvirkning virkelig tages alvorlig, indebærer det, at der ikke kun udgår en virkning fra kristendommen på folkeligheden, men at også det omvendte er tilfældet.

»Menneske først – kristen så« er for mig at se ofte blevet tolket i retning af en ensidig bestemmelse af vekselvirkningen. Den levende bevidsthed om folkeligheden og dermed om egen menneskelighed var den forudforståelse, som mennesket måtte have for at kunne høre evangeliet. Men at høre evangeliet var at lade sig det sige, troen altså ren passivitet. Det er en luthersk tolkning af »menneske først – kristen så«, der rummer et afgørende sandhedsmoment. Den er gavnlig som et stadigt kriterium for en ret forståelse af vekselvirkningen. Alligevel er den ensidig i sin tolkning af denne grundsætning hos Grundtvig. Det viser sig bl.a. i, at den lægger forholdet mellem folkelighed og kristendom fast på en tidsfølge. Vel har folkeligheden for Grundtvig foreløbighedens karakter. Den gælder kun for en tid. Vel er folkeligheden også foreløbig i den forstand, at den udøver en Johannes-Døbergerning. Den bereder vejen for kristendommen (jvf. s. 86/249). Denne tidsfølge er vigtig nok. Den er så vigtig, at Grundtvig afviser, at kristendommen kan slå rod nogetsteds, uden at folke-

ligheden dér er vel beredt (s. 87/250f). Men denne tidsfølge er kun optakten til og indledningen af vekselvirkningen. Hvad sker der med folkeligheden, når kristendommen er kommet til, og hvad sker der med kristendommen, når den er kommet til en bestemt folkelighed?

Når kristendommen kommer til, bliver ikke alle katte grå. Det modsatte er tilfældet. Grundtvig afviser på det bestemteste at kristendommen skulle ophæve folkeligheden (jvf. s. 93f/256f). I så fald måtte man også erklære Guds Søns menneskevordelse for overflødig (s. 95/258). Folkeligheden ophæves ikke, når kristendommen kommer til. Den skal som virkelig værende i verden »i *Aand og Sandhed ... blive christelig[t]*« (s. 93/256).

Formuleringer af den art bryder vi os ikke om i dag. Vi afviser dem i den grad, at vi ikke engang giver os tid til at overveje, hvad sandt de kunne rumme. Vi frygter straks den syntese, som også Grundtvig afviste, hvor mødet mellem folkelighed og kristendom resulterer i noget tredje, der ikke skelner klart mellem skaber og skabning, Gud og menneske. Men ikke desto mindre risikerer Grundtvig en formulering af den art, og vi bør måske for sagens skyld være lige så risikovillige i dag.

Man kan jo være så flittig til at skelne mellem skaber og skabning, mellem Gud og menneske, at man glemmer inkarnationen og dermed også historien. Vi har vænnet os til en eksistensfilosofisk og eksistensteologisk bestemmelse af forudforståelsen – også dér, hvor vi i opgøret med de restriktive tendenser i de nævnte retninger gør nødvendigheden af en omfattende ontologi gældende. Lad mig tydeliggøre det på en skelnen hos K. E. Løgstrup: Forskellen mellem det universelt kristelige og det specifikt kristelige. Det universelt kristelige er betegnelse for den virkeligheds-erkendelse, som kristendommen har givet anledning til, men sat fri på den måde, at den nu kan eksistere uafhængig af kristendommen. Det specifikt kristelige er betegnelse for det i kristendommen, der uløseligt er knyttet til personen Jesus, hans forkyndelse, gerning, død og opstandelse, men som i sin uløselige knyttethed til personen Jesus er af en art, at det kun kan formidles som budskab og lære og tros som ritual uden at kunne integreres i virkelighedserfaringen. Overgangen fra en eksistentialt interpreteret forudforståelse til tro som afgørelse og overgangen fra en ontologisk eksplicerbar religiøs livsytning til troen som beken-

delse til et ritual er ret beset den samme. I begge tilfælde er vekselvirkningen imellem menneskenaturen eller folkeligheden og kristendommen umuliggjort. Overgangen er låst fast i øjeblikket og trosforholdet udelukkende set i det vertikale plan. Hvad der historisk set kommer ud af mødet mellem kristendommen og menneskenaturen, kan løsgøres fra kristendommen og eksistere uafhængigt af den.³

Men sådan tænker Grundtvig for mig at se ikke. Skal den gudsskabte virkelighed i hele sin fylde komme til orde, slår kun en universalhistorisk betragtningsmåde til. Og det samme gælder for forholdet mellem folkeligheden eller rettere folkelighederne og kristendommen, udtrykt i Grundtvigs tale om »Guds Naades Huusholdning« (s. 95/258) og realiseret i visionen om de syv menigheder i kristendommens verdenshistoriske forløb. Hver folkelighed tilfører kristendommen en ny facettering af dens indhold allerede i og med, at evangeliet forkyndes på modersmålet og dermed bliver konkret i det »*naturlige* billedsprog« (s. 93/256), i hvilket folkeminderne og folkehåbet, kort sagt folkebevidstheden lever (jvf. s. 90/253). Det er den i modersmålet opbevarede livserfaring, hvori Kristus inkarnerer sig, når evangeliet om ham forkyndes på modersmålet.

Omvendt tilfører kristendommen hver folkelighed en ny livsdimension i og med, at den kristnes – i frihed vel at mærke. Denne nye dimension er det evige liv, fordi det »at blive en *levende* Christen, det er: *ei* mere at leve *sit eget* liv, men *hans Liv*, som er død og opstanden for os« (s. 94/257, jvf. s. 88./251). Livet i Kristus er at få skænket det evige liv. Og det gør nu engang en forskel, om et folk og dets kultur er dødsmerket eller om det lever med livet og dermed håbet som fortegn. Det gør en forskel, der kan erfares og manifesterer sig i historien. Det er denne dimension, hvis tilstedeværelse i det mindste som en længsel efter den der for Grundtvig afgør, om en folkelighed er levende eller ikke, om et folk er velberedt til mødet med Guds-Ordet eller ej. Døden under alle skikkelser skal være erkendt som menneskets arvefjende (jvf. s. 88/251). Uden denne længsel og denne erkendelse fattes endog det timelige liv (jvf. s. 87/250), og folkeligheden er lige så død som enkens søn fra Nain.

Grundtvig har i et digt fra 1837(?) givet en symbolsk tolkning af denne beretning, som efter sammenhængen at dømme også har

været i hans baghovede, da han skrev denne artikel og i den refererede til samme beretning. I digtet (jvf. GSV bd. 3, nr. 158) symboliserer enken menneskets himmelske længsel, det endelige menneskes længsel efter evigt liv. Og enkens søn er det sværmende håb, der i sin utopiske søgen vil tilfredsstillende længslen. Men hvad dette håb fremkalder er glimrende skygger, og håbet dør i sin blomstrende alder. Det er en pointe for Grundtvig, at længslen ikke lader sig begrave sammen med det døde håb, men bliver tilbage og derfor kan få chancen for at høre det Livets Ord, der genrejser håbet, som Jesus genrejste enkens søn fra Nain. Og det genrejste håb er bedre end før det døde:

Og skaaret det er da for Tunge-Baand
Langt bedre end før det døde
Thi op det nu lever i Sandheds Aand,
Og taler, saa du maa gløde!

For hvad det sværmende håb kun kunne drømme om, har det genrejste håb erfaret som virkelighed i skikkelse af det Livets Ord, som genrejste det.

Da føler du, Gud har besøgt sit Folk
Kun smilende maae du nu græde,
Og Lov-Sangen bliver din Vemods Tolk,
Til selv du hensmelter i Glæde!

Den vemod, der opstår for længselen ved at den slår panden imod dødelighedens mur, forvandles til lovsang, og sorgen vendes til glæde.

Det, der for folkelighedens vedkommende kommer ud af vekselvirkningen mellem kristendom og folkelighed, er en genrejst eller genfødt folkelighed, der ikke længere lever sit liv som et liv til døden, men som et liv til livet. Der tilføres ikke folkeligheden noget nyt, men den befries eller genrejses til det liv i Kristus, som den blev skabt til ved det samme Livets Ord.

Uden længsel intet håb, heller ikke det genrejste håb, for hvem skulle modtage det og lade sig trøste af det, hvis ikke længselen var der? Uden en levende folkelighed intet husrum for kristendom, »levende« forstået her som lig med den længsel, der ikke lader sig begrave sammen med det døde håb, men fortsætter med

at gøre opstand imod døden under alle skikkelser. Sådan forstået er levende folkelighed forudsætning for genrejst eller genfødt folkelighed. Og da dette er kristendommens erklærede hensigt, at genrejse det skabte, men faldne menneskeliv, som kun findes i folkeligheds skikkelse, må »hvor Christendommen skal virke velgiørende ... den, som sagt, enten forefinde Aands-Frihed og Folkelighed, eller den maa fremkalde dem« (s. 86/249 min fremhævelse, jvf. s. 85/248). Grundtvig ser altså den mulighed i øjnene, at det kan blive et kristent anliggende at vække og værne om folkeligheden eller det timelige liv, fordi der er ingen andre, der gør det. Det er for at begrunde og uddybe denne mulighed, at Grundtvig bringer fortællingen om enkens søn fra Nain i anvendelse, som han slutter med de sigende ord: »thi hvor enten det *timelige* Liv *fattes* eller er under dyb Hjertesorg kun til Byrde, der er Talen om det *evige* Liv, naar den ikke bliver til Spot, dog nødvendig til Unytte.« (s. 87/250).

Tro og anskuelse

Dette tema modsvarer for mig at se, hvad Grundtvig ville sige i disse to tekster om forholdet mellem folkelighed og kristendom. Det er et af de temaer, der i lang tid har været bandlyst i den teologiske debat. Blev det drøftet, skete det med den hensigt at tydeliggøre forskellen dem imellem. I dag er hensigten med at drøfte dette tema lige modsat. Vel skal forskellen imellem tro og anskuelse fastholdes lige som forskellen mellem folkelighed og kristendom. Men det er blevet for tydeligt, at troen kommer til at lide af åndedrætsbesvær, når den er uden anskuelse. Den bliver til en intetsigende abstraktion. Den er uden livssyn. Anskuelsen eller livssynet er en nødvendig forudsætning for troen.

Dette tema er endvidere blevet relevant, fordi det i det mindste for mig at se er blevet klart, at ikke enhver anskuelse, ethvert livssyn kan komme i betragtning som nødvendig forudsætning for troen. Der er anskuelser, der så langt fra udøver en Johannes-Døber-gering, men gør det modsatte, dvs. fører bort fra kristendommen. Grundtvigs tale om »menneske først – kristen så« forudsatte en langt mere homogen kultur end den, vi kan forudsætte i dag. Endvidere må vi sige, at den forståelse af folkelighed,

som vi møder hos Grundtvig, er et resultat af netop den vekselvirkning mellem folkelighed og kristendom, som han gjorde sig til talsmand for. Den er religiøs og så tæt på et kristent livssyn, som den kan komme. Sådan er det ikke mere. Vor kultur er alt andet end homogen. Og det er omstridt, om der fremdeles er dækning for en tale om dansk folkelighed. Det 20. århundrede har endvidere præsenteret os for anskuelse og ideologier, der er kristendommen så modsat, at der er en saltomortales overgang fra dem til kristendommen. Det pånøder os for mig at se den indsigt, at vore begreber og forestillinger om det alment menneskelige slet ikke er så almene endda, men at de snarere er et resultat af det forsvar, som kristendommen i historiens løb har ført for den menneskelighed, der er dens nødvendige forudsætning, og som dybest set er kristologisk forankret.

Hvis dette holder stik, så står vi i den situation, som Grundtvig nævnte muligheden af, at kristendommen for at kunne virke i sin ånd måtte skabe åndsfrihed og folkelighed, hvis de fattes. Det vil sige, at vi må engagere os i kampen om livssynet, om hvad sand menneskelighed og sandt menneskeværld betyder, og gøre det som kirke, som kristne, som teologer, fordi vi ikke kan undslå os den indsigt i dag, at vore forestillinger om det sandt menneskelige er sat fri af kristendommen og i længden ikke kan holde stand uden den stadige vekselvirkning med kristendommen. Det er kampen om det timelige liv, som Grundtvig taler om som nødvendig, hvis ikke talen om det evige liv skal blive til spot eller unytte.

Det er i dette perspektiv, at jeg ser kirkens diakonale arbejde, herhjemme og i den tredje verden, og bedre begrundelse for diakonien findes for mig at se ikke end den, Grundtvig her har givet med henvisning til Jesu adfærd over for enken fra Nain. Det er i dette perspektiv, at jeg også ser det kirkelige engagement i fredsbevægelsen som i den vågnende politiske bevidsthed i det hele taget i mange kristne kredse.

Det er fremdeles nødvendigt, måske i dag mere end nogensinde, at skelne klart mellem tro og anskuelse, netop for at tydeliggøre forbindelsen dem imellem. Anskuelsen er ikke identisk med troen, men i troen genfødes anskuelsen til et levende håb, og det får betydning for anskuelsens udholdenhed i opstanden imod dødsmagterne.

Noter

1. Begge artikler er aftrykt i N. F. S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter v. H. Begtrup, bd. 9, s. 80-96 = Værker i Udvalg v. C. Christensen og H. Koch, bd. 5, s. 242-259. I det følgende henvises til begge udgaver i nævnte rækkefølge.
2. Jvf. artiklen »Om Kirkehistorien«, US bd. 9, s. 70-79.
3. Jvf. hertil især K. E. Løgstrup, Skabelse og tilintetgørelse, 4. til 7. del, især s. 256ff, 264ff, 274ff. Løgstrup kan ganske vist også tale om, at den kristne forkyndelse kan blive anledning til, at vi opdager, at der er noget forkert i vor livsforståelse. »Den kristne forkyndelse fælder vrangforestillinger og rydder sig en fænomenologisk tilknytning« (s. 277). Men ikke mere end en tilknytning. I diskussionen med Wingren distancerer Løgstrup sig fra det synspunkt, at evangeliets nyskabelse, opstandelsen kan være i hverdagens handlinger i samfundet, som loven er det (jvf. smst.).